

IBN SINO TASAVVUF FALSAFASIDA RUH TUSHUNCHASI

Ra'no Soyibovna RAUPOVA

tadqiqotchi

Buxoro davlat universiteti

Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abu Ali Ibn Sino tasavvuf falsafasida ruh tushunchasi tizimli tarzda tahlil qilinadi. Ibn Sino ruhni inson tanasidan mustaqil, immaterial mavjudlik sifatida ko'rib, uning aql, bilish va ma'naviy faoliyatdagi rolini yoritadi. Ibn Sinoning "Kitāb al-Shifā'" asaridagi ruh nazariyasi, ruhning tanaga vosita sifatida bog'liqligi va "Floating Man" (Muallaq inson) fikr tajribasi asosida ruhning mustaqilligi, immaterial tabiati va bilim olishdagi funksiyalari o'rganiladi. Shu orqali matnda ruh tushunchasining psixologik, metafizik va gnoseologik aspektlarini birlashtiruvchi ilmiy va falsafiy tizim sifatida namoyon bo'lishi ko'rsatiladi.

Tayanch so'zlar: metafizika, ruh, immaterial, dunyoni anglash, "Floating Man" (Muallaq inson), axloqiy faoliyat, tasavvufiy qarash, Islom falsafasi.

ИБН СИНА И КОНЦЕПЦИЯ ДУШИ В СУФИЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Рано Сойибовна РАУПОВА

Исследователь

Бухарский государственный университет

Бухара, Узбекистан

Аннотация

В данной статье проводится систематический анализ концепции души Ибн Сины (Авиценны) в контексте суфийской философии. Ибн Сина рассматривает душу как нематериальную сущность, независимую от человеческого тела, подчеркивая её роль в интеллектуальной, познавательной и духовной деятельности. В статье исследуется теория души Ибн Сины в *Kitāb al-Shifā'*, с акцентом на зависимость души от тела как посредника, а также на мысленный эксперимент «Парящий человек» («Floating Man»), демонстрирующий независимость души, её нематериальную природу и функцию в процессе приобретения знаний. Анализ показывает, как концепция души объединяет психологические, метафизические и эпистемологические аспекты, формируя целостную философскую и научную систему.

Ключевые слова: метафизика, душа, нематериальное, познание мира, мысленный эксперимент «Парящий человек», моральная деятельность, суфийская перспектива, исламская философия

Ruh tushunchasi insoniyat falsafasida qadimdan markaziy o'rin tutgan masalalardan biridir. Islom falsafasida esa ruh (rūḥ) insonning immaterial essensiyasi sifatida qaraladi va uning tanaviy faoliyatdan mustaqil ekanligi

ta'kidlanadi. Ibn Sino ruh nazariyasini Aristotelning organik hayot konsepsiyasi va Islom falsafasining immaterial ruh tushunchasini uyg'unlashtiruvchi tizim sifatida shakllantirgan. "Kitāb al-Shifā'" asarida u ruhni tanadan ajraladigan, mustaqil mavjudlik sifatida ta'riflaydi, ammo tanani bilish va harakat vositasi sifatida ishlatadi. Ushbu maqolada Ibn Sinoning ruh nazariyasi, uning aql, bilish va ma'naviy faoliyatdagi roli, shuningdek "Floating Man" fikr tajribasi orqali ruhning tanadan mustaqilligi falsafiy asoslari tahlil qilinadi.

Ibn Sinoning *Kitāb al-Shifā'* ("The Book of Healing") asari falsafaning metafizika va psixologiya bo'limlarida ruhga oid chuqur tahlil olib boradi. U ruhni insonni tanadan ajratiladigan immaterial, mustaqil mavjudlik sifatida ko'radi, ruh tananing vositasi bo'lib, uni falsafa va bilim orqali anglash mumkin [6]. Ibn Sino fikricha, ruh tananing oddiy vositasi emas, u insonning aql va bilish faoliyatini amalga oshirishga qodir bo'lgan o'ziga xos metafizik subyektdir. Ibn Sinoning fikriga ko'ra, ruh tanadan ajralib ham mavjud bo'lishi mumkin. Bu g'oya Avicenna uchun ruhning immaterial tabiatini ko'rsatadi va uni falsafiy introspeksiya va ilmiy bilish vositasida o'rganish mumkin bo'lgan obyektga aylantiradi. Shu nuqtai nazardan, ruh tanadagi a'zolari boshqaruvchi vosita sifatida ishlaydi, insonning intellektual va ma'naviy faoliyatini amalga oshiradi, immaterial bo'lgani sababli o'lchov va moddalarga bog'liq emas. Masalan, ruh fikrlash va bilish jarayonida tanaga bevosita bog'liq bo'lmagan aqliy idrok orqali faoliyat ko'rsatadi. Shu bilan birga, ruh tanaga bog'liq bo'lsa ham, u tananing biologik jarayonlaridan mustaqil tarzda bilish va idrok qilish qobiliyatiga ega.

Ibn Sinoning yondashuvi shundaki, ruhni faqat mistik yoki diniy tushunchalar orqali emas, balki ratsional-metafizik metod orqali anglash mumkin. Ruhning faoliyati asosan aql va bilish orqali amalga oshadi, ya'ni u insonning tanadan tashqari, lekin tanadan foydalanadigan faol subyekt sifatida qoraladi. Shu jihat bilan Ibn Sinoning ruh nazariyasi G'arb falsafasidagi immaterial ruh va aql konsepsiyalariga, xususan Avicennaning Lotin tarjimalari orqali Tomas Aquinas va boshqa sxolastik olimlar ijodiga ta'sir ko'rsatgan.

Ruh moddiy dunyodan va tanadan nisbatan mustaqil, zaruriy mavjudlik sifatida qaraladi. Ruh insonning bilim olish, fikrlash va idrok etish qobiliyatlarini boshqaradi. Tananing vositachiligi ruhning dunyo bilan munosabatini osonlashtiradi, lekin ruhning faoliyati asosiy o‘rinda turadi. Bu nuqtai nazar ruhni falsafiy-psixologik obyekt sifatida o‘rganishga imkon beradi va Avicenna tasavvurida insonning aql va ruh orqali kamol topishini tizimli tarzda tushuntiradi. Ibn Sinoning “Kitāb al-Shifā’” asarida ruh konsepsiyasi immaterial va tanadan mustaqil mavjudlik sifatida talqin qilinadi, tanaga vosita sifatida bog‘liq bo‘lishiga qaramay, bilish va idrok faoliyatini mustaqil amalga oshiradi, falsafa va bilim vositasida chuqur tahlil qilinadi. Shu orqali Ibn Sinoning ruh nazariyasi Sharq va G‘arb falsafasida ruh, aql va mavjudlik masalalarini o‘rganishda markaziy manba sifatida namoyon bo‘ladi.

Ibn Sinoning ruh tushunchasi uning psixologik qarashlarida muhim o‘rin tutadi. Ruh jismdan mustaqil, immaterial substansiya sifatida qaraladi, u inson hayotini ilhomlantiradi va tananing biologik faoliyatiga yo‘naltiradi. Ruh bilim olish va dunyoni anglash infratuzilmasi bo‘lib, uni mantiq va ilm asosida izohlash mumkin [3]. Ibn Sinoning fikricha, ruh modda va jismga bog‘liq bo‘lmagan mustaqil mavjudlikdir. Shu sababli, ruhning faoliyati tanadan tashqarida ham davom etishi mumkin. U insonning aqliy, ma’naviy va bilish faoliyatini shakllantiradi. Tanadagi biologik jarayonlar ruhning vositasi sifatida xizmat qiladi, ya’ni ruh tananing organik va fiziologik tizimlarini boshqaradi, lekin uning mohiyati ularga bog‘liq emas.

Ruh Ibn Sinoning ta’limotida bilim olish va dunyoni anglash infratuzilmasi sifatida qaraladi. U faqat hissiy idrok bilan cheklanmay, mantiq va ilmiy metod orqali dunyoni tushunish imkoniyatini yaratadi. Shu jihatdan ruh aqlning faoliyatini boshqaradi, idrok va tushunish jarayonini amalga oshiradi, ma’naviy va ilmiy kamolotga yo‘naltiradi. Masalan, ruh insonning aql orqali mavjudlik va mohiyatni ajratish, sababiyat va hodisalarning o‘zaro bog‘liqligini tushunish kabi yuqori darajadagi kognitiv faoliyatlarini amalga oshirishiga yordam beradi. Ruh jismni hayotiy jarayonlar bilan uyg‘unlashtiradi, lekin uning mohiyati tanaga

bog‘liq emas. Ruh bilim va fikrlash jarayonlarini amalga oshiradi, shu orqali inson o‘z aqliy va ma‘naviy potensialini rivojlantiradi. Ruh insonni ilohiy haqiqat va axloqiy mukammallikka yetishga yo‘naltiradi. Shu tariqa, Ibn Sinoning ruh nazariyasi psixologiya, metafizika va gnoseologiyani uyg‘unlashtiruvchi murakkab tizim sifatida qaraladi. U ruhni ilmiy va falsafiy nuqtai nazardan izohlash orqali insonning bilim, anglash va ma‘naviy kamolot jarayonlarini tizimli tarzda yoritadi.

Ibn Sinoning ruh haqida falsafiy qarashlarida ruh tanadan mustaqil bo‘lishi mumkinligi ta’kidlanadi. Uning mashhur *“Floating Man”* (Muallaq inson) fikr tajribasi ruhning tanadan ajralgan holatda ham o‘z mavjudligini idrok eta olishini ko‘rsatadi [4]. Ibn Sinoning *“Floating Man”* eksperimenti – bu falsafiy fikr tajribasi bo‘lib, unda insonni barcha tanaviy sezgi organlarini tashqi muhitdan uzib, havoda *“muallaq”* holatda tasavvur qilish taklif etiladi. Tajribaning maqsadi shuki, inson tanada hech qanday sezgi ma’lumotiga ega emas, tashqi dunyo bilan bog‘lanmagan bo‘lsa ham, o‘z ruhining mavjudligini idrok eta oladi.

“Floating Man” tajribasi ruhning bilish va idrok faoliyatidagi mustaqilligini ham yoritadi. Ruh tanaga bog‘liq bo‘lmagan holda o‘zligini biladi, aqliy faoliyatni amalga oshiradi, bilish va tafakkur jarayonlarini tanadan mustaqil tarzda boshqaradi. Shu nuqtai nazardan, Ibn Sinoning ruh nazariyasi psixologik va metafizik jihatdan uyg‘un tizim hosil qiladi, u nafaqat ruhning tanadan mustaqilligi, balki insonning bilim va ma‘naviy yuksalishi uchun zaruriy shartlarni ham ko‘rsatadi. *“Floating Man”* tajribasi orqali Ibn Sino ruhning o‘zini idrok etish qobiliyati, uning immaterial tabiatini va tanadan mustaqil mavjudligini falsafiy asos bilan tasdiqlaydi. Bu yondashuv G‘arb falsafasida, xususan sxolastik metafizikada ruh va aql masalalarini tahlil qilishda asosiy konseptual manba sifatida ishlatilgan. Ibn Sinoning *“Floating Man”* fikr tajribasi ruhning tanadan mustaqil bo‘lishi va immaterial mavjudlik sifatida o‘zini idrok etish qobiliyatini falsafiy asos bilan ko‘rsatadi. Bu konsepsiya uning ruh nazariyasini psixologik, metafizik va gnoseologik tizim sifatida shakllantirishga xizmat qiladi va ruhning inson hayoti, bilim olish va ma‘naviy kamolot jarayonidagi rolini chuqur tushuntiradi.

Islomiy tafsir va falsafada ruh (*rūḥ*) insonning immaterial essensiyasi sifatida qabul qilinadi – u jismoniy tug‘ilishdan mustaqil bo‘lib, insonning hayotini boshqaradi [5]. Ruh tananing organik va biologik tizimlariga vosita sifatida ta’sir ko‘rsatadi, lekin uning mohiyati va mavjudligi jismga bog‘liq emas. Shu sababli ruh insonni inson qiluvchi, bilim va idrok infratuzilmasini shakllantiruvchi asosiy element sifatida talqin qilinadi. “Floating Man” (Muallaq inson) tajribasi – Ibn Sino o‘z mashhur fikr tajribasida insonni barcha sezgi organlari va tashqi muhitdan uzib, havoda “muallaq” holatda tasavvur qiladi. Shu sharoitda ham inson o‘z ruhining mavjudligini anglay oladi. Bu ruhning tanadan mustaqil ekanini va o‘zini idrok etish qobiliyatini ko‘rsatadi.

Ibn Sinoning “Kitāb al-Shifā’” asarida ruh tanadan mustaqil bo‘lib, insonning bilim olish va dunyoni anglash jarayonlarini boshqaradi. Masalan, ruh aql orqali mohiyat va mavjudlikni ajratadi, hodisalarni tushuntiradi va ilmiy tafakkurga yo‘naltiradi. Islomiy tafsirda ruh insonni axloqiy va ma’naviy jihatdan yuksaltiruvchi vosita sifatida qaraladi. Masalan, Qur’onda ruh Alloh tomonidan berilgan noyob essensiya sifatida ta’riflanadi va insonning ma’naviy qaror qabul qilishi, ibodat va axloqiy amallari ruh orqali amalga oshadi. Ibn Sino ruhni tananing biologik faoliyatini boshqaruvchi vosita sifatida ham ko‘radi. Masalan, ruh yurak va nafas olish jarayonlarini “yo‘naltiradi”, lekin uning mohiyati tanaga bog‘liq emas. Shu bilan ruh tanaga bog‘liq bo‘lgan faoliyatni amalga oshiradi, lekin o‘zining immaterial mohiyatini yo‘qotmaydi. Shu tariqa, islomiy tafsir va falsafada ruh (*rūḥ*) – immaterial va tanadan mustaqil essensiya, insonning aqliy, bilish va ma’naviy faoliyatini boshqaruvchi markaziy subyekt sifatida qaraladi. Ibn Sino nazariyasida ruh o‘zining mustaqilligi, ilmiy va mantiqiy idrok vositasi sifatida faoliyati hamda tanaga vosita bo‘lib xizmat qilishi bilan psixologik va metafizik tizimning ajralmas qismi sifatida yoritiladi.

Tadqiqotlarga ko‘ra, Ibn Sinoning ruh haqidagi falsafiy qarashlari insonga ilmiy va ma’naviy jihatdan yondashishni uyg‘unlashtiradi. Ruhning immaterial tabiatini anglash ilmiy bilish bilan ruhiy anglashni bog‘laydi. Ruh insonning kognitiv va axloqiy faoliyatida muhim rol o‘ynaydi, shu sababli uning tabiati

falsafa, metafizika va tasavvufiy qarashlarda tahlil qilinadi [2]. Ibn Sino ruhni tananing organik tizimlari bilan uyg'un faoliyat qiluvchi subyekt sifatida ko'radi. Masalan, u ruhning yurak va nafas harakatlarini boshqarishi orqali tananing hayotiy uzviy tizimlari bilan bog'liqligini, lekin ruhning mohiyati uchun bu bog'liqlik majburiy emasligini ta'kidlaydi. Ibn Sino ruhning aqliy faoliyatdagi roli haqida "Kitāb al-Najāt" asarida shunday yozadi: ruh tananing sezgi organlaridan keladigan ma'lumotlarni tizimlashtiradi va ularni mantiqiy izohlar orqali bilimga aylantiradi. Shu orqali ruh ilmiy va kognitiv jarayonda asosiy vosita bo'ladi. Ibn Sinoning tasavvufiy qarashlariga ko'ra, ruh insonning ichki dunyosini tartibga soladi, ma'naviy mukammallikka yetkazadi. Masalan, ruh insonning sabr, adolat va halollik kabi axloqiy xususiyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi va shu yo'l bilan insonni yuqori ma'naviy darajaga yetaklaydi. Ibn Sinoning "Floating Man" (Muallaq inson) fikr tajribasi ruhning tanadan mustaqil ekanini ko'rsatadi. Bu fikr tajribasida inson barcha sezgi organlaridan uzib qo'yilganda ham, o'z ruhining mavjudligini idrok qilishi mumkin, ya'ni ruh tanadan mustaqil va immaterial ekanligi falsafiy asos bilan tasdiqlanadi.

Ibn Sino ruhning ilmiy bilish jarayonidagi rolini mantiqiy tafakkur orqali tushuntiradi. Masalan, ruh insonni mavjudotlarning mohiyati va ularning sababiy aloqalarini anglashga yo'naltiradi, shuningdek, ruh insonning ilmiy kashfiyot va tafakkur jarayonida markaziy vosita bo'lib xizmat qiladi. Ibn Sino ruh nazariyasini Aristotel va Islom falsafasi kontekstida ko'rib chiqadi. U ruhni "birlamchi hayot beruvchi fakt – organik tananing birinchi mukammalligi" deb aniqlaydi, lekin ruh *jismdan keyin ham mustaqil mavjud bo'lishi mumkin* deb qaraydi [1]. Ibn Sino ruh nazariyasini Aristotel va Islom falsafasi kontekstida tahlil qiladi. Ibn Sino ruhni tananing birlamchi mukammalligi sifatida ko'radi. U ruhni "birlamchi hayot beruvchi fakt – organik tananing birinchi mukammalligi" deb ta'riflaydi, ya'ni ruh tananing hayotiy faoliyatini shakllantiruvchi va uni mukammallashtiruvchi asosiy subyekt sifatida qoraladi. Shu bilan birga, Ibn Sino ruhni tanadan mustaqil mavjudlik sifatida ham talqin qiladi. Ruh tananing organik tizimlarini, masalan yurak urishi va nafas olishni nazorat qiladi, lekin Ibn Sino ruhning mohiyati tanaga

bog'liq emasligini ta'kidlaydi. Shu bilan ruh tananing birlamchi mukammalligi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Ibn Sino ruhning tanadan mustaqilligi haqidagi konsepsiyasini ko'rsatish uchun mashhur fikr tajribasini taklif qiladi. Inson barcha sezgi organlari va tashqi muhitdan uzilib, havoda "muallaq" holatda bo'lsa ham, o'z ruhining mavjudligini idrok eta oladi. Bu ruhning tanadan ajralgan holda ham o'z mavjudligini anglash qobiliyatini ko'rsatadi. Ibn Sino ruhni ilmiy va kognitiv faoliyatning markaziy vositasi sifatida ko'radi. Ruh tanadan mustaqil bo'lsa ham, insonni mohiyat va mavjudlikni ajratish, hodisalarni tahlil qilish va dunyoni anglashga yo'naltiradi. Bu ruhning immaterial va mustaqil tabiatini ilmiy faoliyat orqali namoyon qiladi.

Shu tariqa, Ibn Sino ruh nazariyasi Aristotelning organik hayot tushunchasi va Islom falsafasining immaterial ruh konsepsiyasini uyg'unlashtiradi. Ruh tananing birlamchi mukammalligi sifatida hayotiy faoliyatni shakllantiradi, shuningdek, jismdan mustaqil mavjudlik sifatida ilmiy, aqliy va ma'naviy faoliyatni amalga oshiradi. Bu yondashuv ruhning psixologik, metafizik va falsafiy jihatlarini birlashtiruvchi tizimni hosil qiladi.

Muxtasar qilib aytganda, Ibn Sinoning ruh nazariyasi insonning aqliy, bilish va ma'naviy faoliyatini boshqaruvchi markaziy subyekt sifatida ruhning o'rni va mohiyatini falsafiy jihatdan yoritadi. Ruh tanadan mustaqil, immaterial mavjudlik bo'lib, tanaviy tizimlar bilan uyg'unlashgan holda bilim olish, fikrlash va idrok jarayonlarini amalga oshiradi. "Floating Man" fikr tajribasi ruhning o'zini idrok etish qobiliyati va tanadan mustaqilligi falsafiy asosini ko'rsatadi. Shu bilan Ibn Sino ruh tushunchasini psixologik, metafizik va gnoseologik tizim sifatida shakllantirib, Sharq va G'arb falsafasida ruh, aql va ma'naviy kamolot masalalarini o'rganishda muhim konseptual manba sifatida namoyon qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baghirov, I. (2024). On the Origin of Human Souls: The Case of Ibn Sina (Avicenna) and Mullah Sadra (Sadraddin Shirazi). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 3575-3585.
2. Nurul Ain Norman. Ibn Sina's theory of the soul: a taxonomy of islamic education. *Islam and civilisational renewal*. ICR 12.2 Produced and distributed by IAIS Malaysia.
3. Rezki PERDANI Sawai., Arif Ainur Rofiq. Ibn Sinā's Psychology: The Substantiation of Soul Values in Islamic Education. December 2022. *Journal of Quran Sunnah Education & Special Needs* 6(2):49-61
4. Floating man. https://en.wikipedia.org/wiki/Floating_man
5. Rūḥ. <https://en.wikipedia.org/wiki/R%C5%AB%E1%B8%A5>
6. *The Book of Healing*. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Book_of_Healing
7. Kholikov L. FEATURES OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN //Development of pedagogical technologies in modern sciences. – 2023. – T. 7. – №. 10.
8. Kholikov L. THEORETICAL FOUNDATIONS OF NATIONS AND INTERNATIONAL RELATIONS //Science and innovation in the education system. – 2023. – T. 7. – №. 10.